

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

ΜΩΣΑΪΚΑ – ΨΗΦΙΔΩΤΑ

- ✖ Ψηφιδωτό είναι η επένδυση επιφανειών με μικρές, τετράγωνες συνήθως ψηφίδες, κομμένες από φυσικές πέτρες ή υαλόμαζα, που προσκολλώνται σε υπόστρωμα από ασβεστοκονίαμα σχηματίζοντας ποικίλα διακοσμητικά θέματα.
- ✖ Τα πρώτα μωσαϊκά τα βρίσκουμε σε δάπεδα σπιτιών στη Μ. Ασία τον 8^ο αι. π.Χ. (με μαύρα και άσπρα χαλίκια).

- ✖ Οι Ρωμαίοι επεξέτειναν τη χρήση των ψηφιδωτών και στην επιτοίχια διακόσμηση (στα τεχνητά σπήλαια αφιερωμένα στις Μούσες ή τις Νύμφες, στις κόγχες των κρηνών, στις καμάρες των θερμών).
- ✖ Οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούσαν ψηφίδες που προέρχονταν από κοπή φυσικών πετρών, αλλά και υαλόμαζας (από αργιλώδη άμμο αναμεμειγμένη με μεταλλικά οξειδία (χρωματιστά χρώματα) ψημένη σε υψηλές θερμοκρασίες).

- ✘ Πρόκειται για πολυδάπανη τεχνική, λόγω των πολύτιμων υλικών και της υψηλής εξειδίκευσης που απαιτούνταν.
- ✘ Τα οικοδομήματα με ψηφιδωτά οφείλονταν σε πολύ εύπορους χορηγούς.
- ✘ Τα σημαντικότερα εντοίχια ψηφιδωτά της παλαιοχριστιανικής εποχής σώζονται στη Θεσσαλονίκη, τη Ρώμη (μαυσωλεία κάτω από τον Άγιο Πέτρο, Santa Maria Maggiore) και τη Ραβέννα (Μαυσωλείο Γάλλας Πλακιδιάς (αδελφής του Ονωρίου, κόρης του Θεοδοσίου Α'), Βαπτιστήριο των Ορθοδόξων, Άγιος Βιτάλιος, Άγιος Απολιννάριος ο Νέος, Άγιος Απολλιννάριος in Classe) .

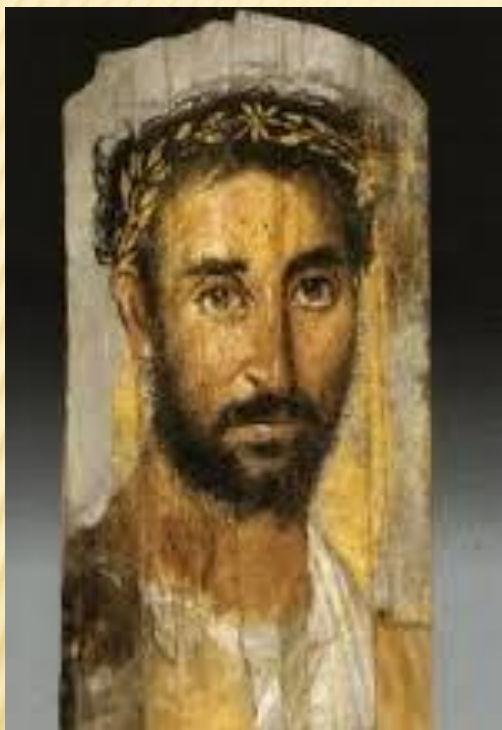
ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ

- ✖ Συνδυασμός νωπογραφίας (fresco) με ξηρογραφία (al secco).
- ✖ Προετοιμασία επιφάνειας με τρία αλληπάλληλα κονιάματα. Στο τελευταίο, όσο ήταν ακόμη υγρό, ζωγραφίζονταν οι παραστάσεις με ταχύτητα.
- ✖ Το έργο φτιαχνόταν τμηματικά.
- ✖ Οι διακοσμητικές λεπτομέρειες προσθέτονταν πάνω στο στεγνό επίχρισμα με τη μέθοδο της «επί ξηρού» ζωγραφικής.

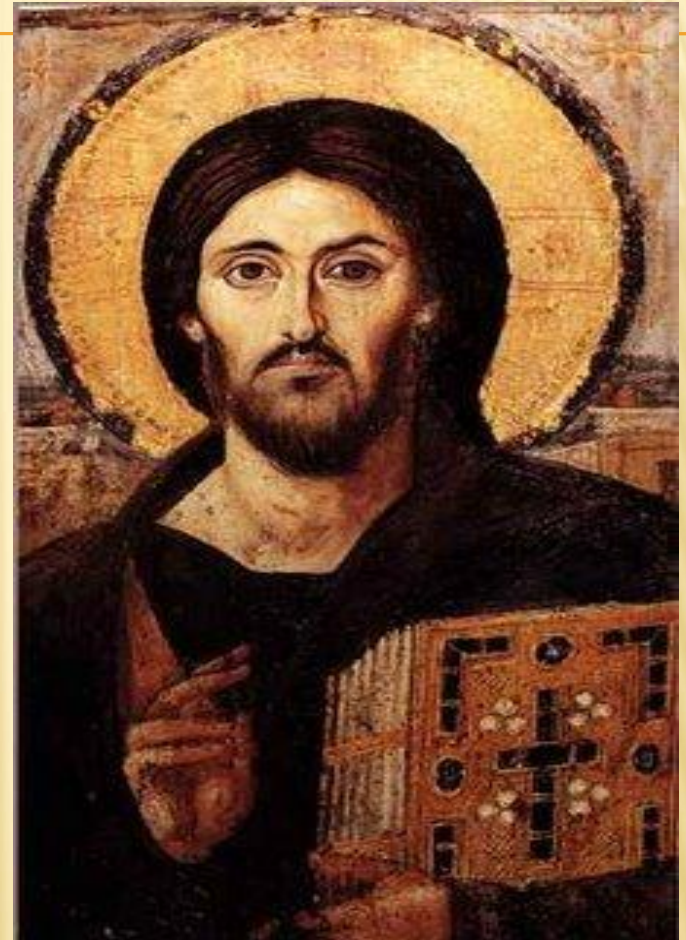
- ✘ Από την Παλαιοχριστιανική εποχή (ως και την Εικονομαχία) σώζονται ελάχιστες (ιδιαίτέρως στις κατακόμβες).
- ✘ Αρκετές σώζονται από τον 9^ο-10^ο αι.. Η περίοδος ακμής της τέχνης της τοιχογραφίας αρχίζει κυρίως μετά τον 11^ο αι.
- ✘ Στις κατακόμβες οι μορφές είναι λιγοστές, αποδίδονται συνοπτικά με μια κοφτή και γρήγορη πινελιά. Θέματα από την Αγία Γραφή, αλλά και συμβολικού περιεχομένου (ο καλός ποιμένας, ψάρια, πουλιά κτλ.)

ΕΙΚΟΝΕΣ

- ✖ Πρότυπα: προσωπογραφίες των Ρωμαίων αυτοκρατόρων και μελών της αυτοκρατορικής οικογένειας σε ναούς και δημόσια κτίσματα.
- ✖ Παραστάσεις σε ξύλινους πίνακες ειδωλολατρικών θεοτήτων
- ✖ Νεκρικές προσωπογραφίες (πορτρέτα των νεκροταφείων της Όασης του Φαγιούμ) ζωγραφισμένες με την εγκυςυστική μέθοδο.

Έντονος ρεαλισμός, μετωπικότητα, έμφαση στα μάτια (αποδίδει ψυχική ένταση και πνευματικότητα), σφιχτά σφιγμένα χείλη. Ήταν ζωγραφισμένες πάνω σε ξύλο ή σε πανί. Χρησίμευαν για να παρηγορήσουν τους συγγενείς των νεκρών. Ήταν τοποθετημένα πάνω στο σώμα του νεκρού και η απεικόνιση των νεκρών προσώπων τους εξασφάλιζε μια είδους αθανασία.

Προσωπογραφία νέας από το Φαγιούμ και ο Παντοκράτορας της μονής
Σινά 6^{ος} αι. μ.Χ.

Θεοτόκος με Αγγέλους και τους Αγίους Θεόδωρο και Γεώργιο (Μονή Αγ. Αικατερίνης Σινά, πρώτο μισό του 6ου αιώνα) και νεώτερη απεικόνιση της Αγίας Παρασκευής.

- ✘ Μαρτυρίες για εικόνες ήδη από τον 4^ο αι., τα παλαιότερα δείγματα που σώζονται ανήκουν στον 6^ο αι.
- ✘ Αρχική τοποθέτηση σε ταφικά μνημεία, για να θυμίζουν τα χαρακτηριστικά των Αγίων – έχουν χαρακτήρα αγίων λειψάνων.
- ✘ Από τον 6^ο αι. γίνονται αντικείμενο δημόσιας και ιδιωτικής λατρείας.
- ✘ Κυρίως σώζονται εικόνες από τον 11^ο αι. και εξής, επειδή αρχίζει η χρήση του τέμπλου.

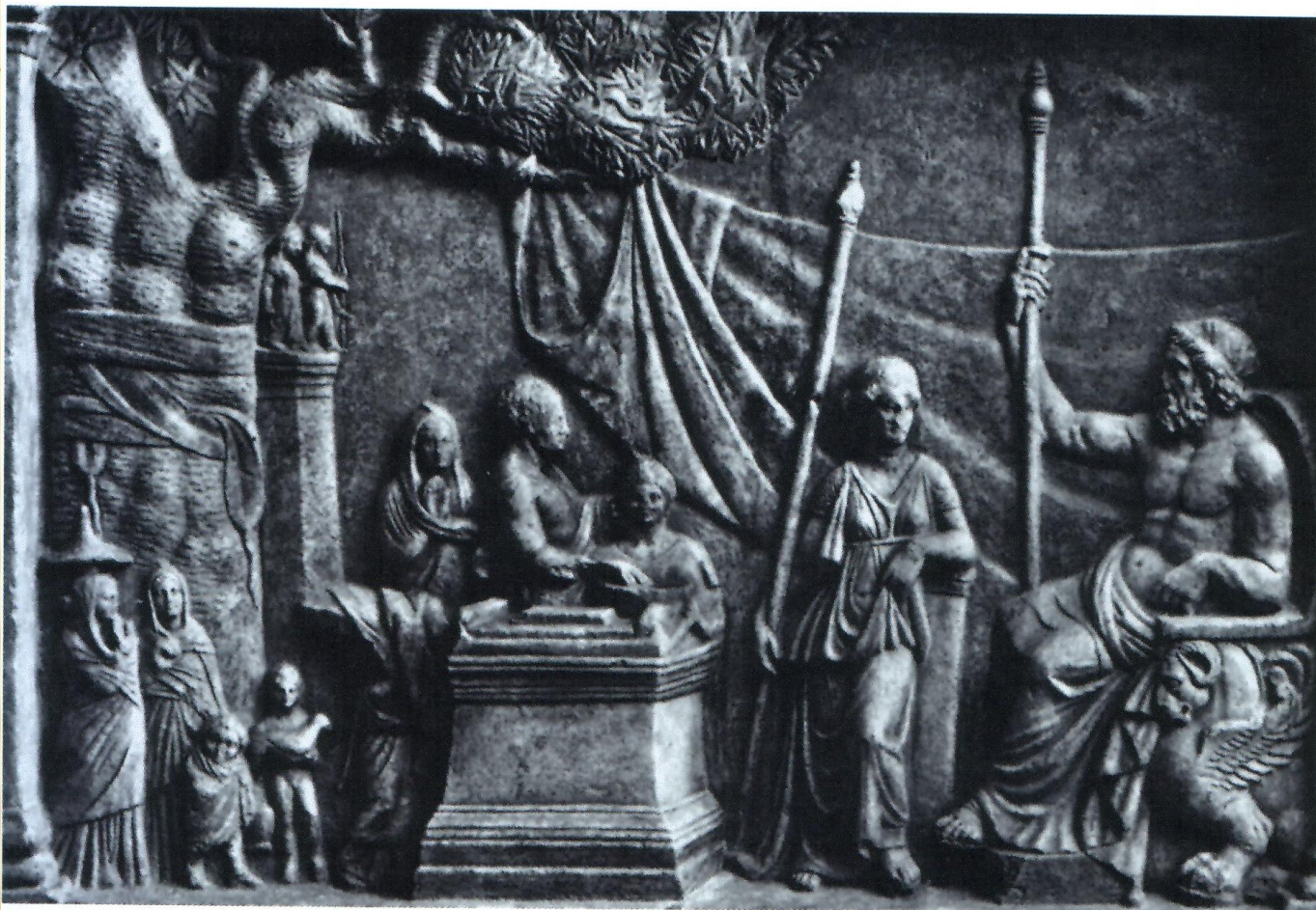
-
- ✖ Θέματα: σκηνές από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη ή απεικονίσεις ιερών προσώπων.
 - ✖ Τεχνική:
 - ✖ Εγκαυστική (ή κηρόχυτη): θερμασμένο κερί αναμεμειγμένο με χρωστικές ουσίες απλώνεται πάνω στη ζωγραφική (συνήθως ξύλινη) επιφάνεια και κατόπιν σχηματοποιείται με τη χρήση μεταλλικών εργαλείων ή ειδικών πινέλων. Έως την Εικονομαχία ήταν η βασική μέθοδος κατασκευής εικόνων.

- ✖ Αυγοτέμπερα: η βασική τεχνική μετά τον 9^ο αι. Τα χρώματα διαλύονται με κρόκο αυγού και ξύδι. Η παράσταση ζωγραφίζεται σε προετοιμασμένη επιφάνεια από γύψο και κόλλα, όπου ο ζωγράφος έχει χαράξει τη σύνθεση με λεπτό εργαλείο. Στη συνέχεια γινόταν το χρύσωμα του κάμπου με φύλλα χρυσού και ακολουθούσε ο προπλασμός, ένα στρώμα καστανωπού συνήθως χρώματος, πάνω στο οποίο απλωνόταν ένα απαλότερο χρώμα (σάρκωμα), πιο σκούρα χρώματα (για τις σκιές) και πιο φωτεινά (για λάμπσεις).

Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΙ Η ΣΑΜΑΡΕΙΤΙΔΑ, ΚΑΤΑΚΟΜΒΗ ΤΗΣ VIA LATINA

ΚΛΑΣΙΚΗ ΤΑΣΗ

*Τέχνη της Ρόδου. Ρόδος (;).
Αναθηματικό ανάγλυφο με θεότητες.
Πρώτο μισό του 2ου αιώνα. Μόναχο,
Staatliche Antikensammlungen. Μάρμαρο.*

ΑΝΤΙΚΛΑΣΙΚΗ ΤΑΣΗ

Αψίδα Θριάμβου Μ. Κωνσταντίνου, 315, Ρώμη

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑ ΘΕΟΔΩΡΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΟΔΕΙΑ ΤΗΣ, 547, ΡΑΒΕΝΝΑ, ΑΓΙΟΣ ΒΙΤΑΛΙΟΣ (ΙΕΡΟ ΒΗΜΑ)

Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΟΔΕΙΑ ΤΟΥ, 547, ΡΑΒΕΝΝΑ, ΑΓ. ΒΙΤΑΛΙΟΣ (ΙΕΡΟ ΒΗΜΑ)

ΨΗΦΙΔΩΤΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΥ ΤΟΙΧΟΥ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ, 547, ΡΑΒΕΝΝΑ, ΑΓ. ΒΙΤΑΛΙΟΣ

29. Πομπή μαρτύρων, ψηφιδωτό, 561. Ραβέννα, Άγιος Απολλινάριος ο Νέος.

30. Πομπή μαρτύρων, ψηφιδωτό, 561. Ραβέννα, Άγιος Απολλινάριος ο Νέος.

**ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΙΟΣ ΑΠΟΛΙΝΝΑΡΙΟΣ
ΔΕΟΜΕΝΟΣ, 549, ΡΑΒΕΝΝΑ, ΑΓΙΟΣ ΑΠΟΛΙΝΝΑΡΙΟΣ IN CLASSE**

Βασιλική Αγ. Μάρκου, Βενετία

Καθεδρικός του Μονρεάλε, Παλέρμο, Σικελία, 12^{ος} αι.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΨΗΦΙΔΩΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

- ✕ Απλοποίηση επιπέδων
- ✕ Μείωση ή και κατάργηση προοπτικής
- ✕ Σχηματοποίηση μορφών
- ✕ Μετωπική θέση μορφών
- ✕ Ιεράρχηση ύψους μορφών με βάση τη σημασία τους
- ✕ Έλλειψη ογκηρότητας από τις μορφές, οι οποίες μοιάζουν να κρέμονται από ψηλά και όχι να πατούν στέρεα στο έδαφος
- ✕ Προσπάθεια παρουσίασης των μορφών με όσο το δυνατόν λιγότερα νατουραλιστικά στοιχεία, για να προβληθεί η μεταφυσική – συμβολική αξία τους. Η μεσαιωνική Τέχνη δε μιμείται την πραγματικότητα, αλλά αναφέρεται σε μία υπερβατική, πνευματική «πραγματικότητα».

Ο ΚΑΛΟΣ ΠΟΙΜΗΝ, 5^Ος ΑΙ., ΜΑΥΣΩΛΕΙΟ GALLA PLACIDIA, ΡΑΒΕΝΝΑ

Το ψηφιδωτό αυτό δεν ακολουθεί την αντικλασική γραμμή, αλλά την ελληνιστική αισθητική.

ΜΕΣΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

- ✖ Περίοδος Εικονομαχίας: καταστρέφονται πολλά έργα ζωγραφικής στους ναούς και αντικαθίστανται με παραστάσεις φυτικού και ζωικού διακόσμου (σε έναν βίο Αγίου αναφέρεται ότι οι Εκκλησίες μετατράπηκαν σε «ορνιθώνες και λαχανόκηπους») και στην κόγχη του ιερού την θέση της Παναγίας παίρνει ο Σταυρός.

-
- ✘ Μετά την Εικονομαχία: επανεμφανίζονται απεικονίσεις του Χριστού, της Παναγίας, των Αγίων.
 - ✘ Δύο τάσεις: κλασική («αναγέννηση»), που ακολουθεί τα πρότυπα της ελληνιστικής Τέχνης (ρεαλιστική – νατουραλιστική απεικόνιση)
 - ✘ Αντικλασική: σχηματοποίηση, απλότητα, δυσαναλογίες στις μορφές κτλ.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΒΡΕΦΟΚΡΑΤΟΥΣΑ, ΦΗΦΙΔΩΤΟ, 867(:), ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΚΩΝ/ΠΟΛΗΣ, ΚΟΓΧΗ ΙΕΡΟΥ

Γεμάτες φόρμες των μορφών, που πλάθονται με το φως και τη σκιά.

Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΟΥΜΕΝΟΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΕΟΝΤΑ ΣΤ' ΣΟΦΟ, ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΚΩΝ/ΠΟΛΗΣ, ΨΗΦΙΔΩΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΠΥΛΗΣ, ΠΕΡ. 912

Παραμορφώσεις, γραμμικότητα στην απόδοση μορφών

Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΠΛΑΙΣΙΩΜΕΝΗ ΑΠΟ ΤΟΝ Μ. ΚΩΝ/ΝΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟ, ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΚΩΝ/ΠΟΛΗΣ, ΨΗΦΙΔΩΤΟ, ΠΕΡ. 1000

Οι Αυτοκράτορες προσφέρουν ως δώρο στην Παναγία την Εκκλησία και το Παλάτι. Επιπεδικότητα, γραμμικότητα, πανομοιότυπες μορφές Αυτοκρατόρων.

Η ΑΝΑΛΗΨΗ, ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΡΟΥΛΟΣ, 9^{ος} ΑΙ.

- ✖ 11^{ος} – 12^{ος} αι.: ξεχωρίζουν τα ψηφιδωτά της Μονής του Οσίου Λουκά, της Μονής της Χίου και της Μονής του Δαφνίου.
- ✖ Στις δύο πρώτες ακολουθείται η αντικλασική αισθητική (που κυριαρχεί τους αιώνες αυτούς), στη Μονή του Δαφνίου όμως εμφανίζεται η κλασική αισθητική.

- ✘ Τέχνη Οσίου Λουκά:
- ✘ μορφές κοντόχοντρες, με σχετικά μεγάλα κεφάλια και ορθάνοιχτα εκστατικά μάτια, αποπνέουν εσωτερική ζωή και πνευματικότητα. Ανταποκρίνεται στο συντηρητικό θεολογικό κλίμα της εποχής (Μονή του Στουδίου).
- ✘ Συνθέσεις συμμετρικές και ολιγοπρόσωπες, προβάλλουν σε χρυσό ή γαλάζιο κάμπο, που υποβάλλει έναν κόσμο υπερβατικό.

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, 11^{Ος} ΑΙ., ΜΟΝΗ ΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ

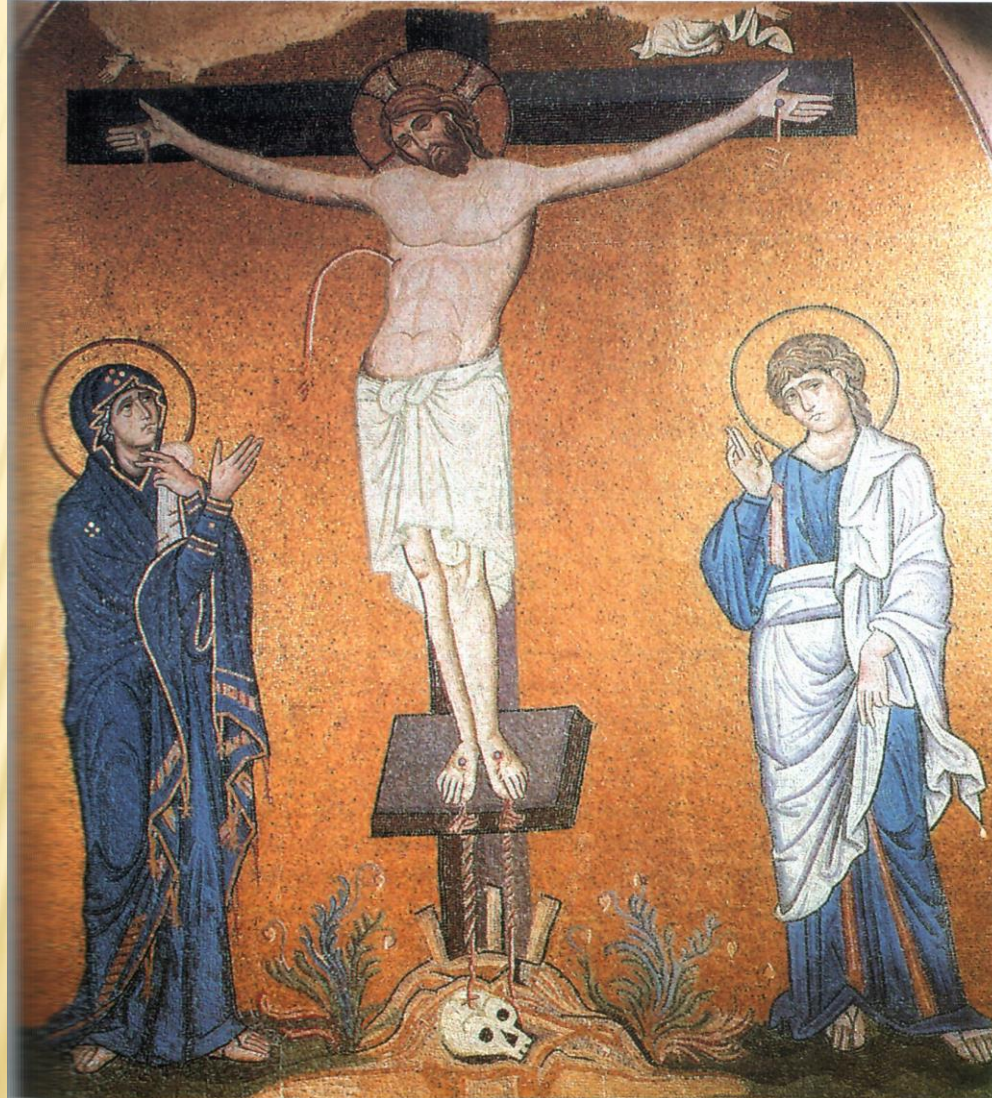
Ο ΝΙΠΤΗΡΑΣ, ΨΗΦΙΔΩΤΟ, 11^{ος} ΑΙ., ΜΟΝΗ ΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ, ΨΗΦΙΔΩΤΟ 11^{ΟΥ} ΑΙ., ΜΟΝΗ ΔΑΦΝΙΟΥ

Η ΣΤΑΥΡΩΣΗ, 11^{ΟΣ} ΑΙ., ΜΟΝΗ ΔΑΦΝΙΟΥ

75. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Μονομάχος και η αυτοκράτειρα Ζωή εκατέρωθεν του Χριστού, ψηφιδωτό, 1044. Κωνσταντινούπολη, Αγία Σοφία.

Ο Κων/νος Θ' Μονομάχος, ο τρίτος σύζυγος της Ζωής της Πορφυρογέννητης, στήριξε οικονομικά την Αγία Σοφία (επέβαλε Θ. Λειτουργία όχι μόνο Σάββατο, Κυριακή και μεγάλες εορτές, αλλά καθημερινά). Το κεφάλι του τοποθετήθηκε στη θέση του κεφαλιού του πρώτου συζύγου της Ζωής, Ρωμανού Γ' Αργυρού.

Ο Ιωάννης Β' Κομνηνός και η Ειρήνη (ψηφιδωτό Αγίας Σοφίας) δωρίζουν στη Θεοτόκο. Ο Ιωάννης Β' έχτισε και τη Μονή του Παντοκράτορος στην Κων/πολη.

- ✖ Κομνήνεια ζωγραφική (β' μισό 12^{ου} αι.)
- ✖ Σταθμό αποτελούν οι τοιχογραφίες της Μονής Αγ. Παντελεήμονος στο Νέρεζι (κοντά στα Σκόπια).
- ✖ Έντονα ρεαλιστική διάθεση.
- ✖ Για πρώτη φορά στη θρησκευτική ζωγραφική απαντά η μεγάλη εκφραστικότητα, που αποδίδεται με το δυνατό λύγισμα των μορφών (συστροφή γύρω από τον άξονά τους), τις συσπάσεις των προσώπων.

90. Ο Ενταφιασμός του Χριστού, τοιχογραφία, 1164. Νέρεζι, Άγιος Παντελεήμων.

104. Ευαγγελισμός, φορητή εικόνα, τέλη 12ου αι. Σνά, Μονή Αγίας Αικατερίνης.

ΥΣΤΕΡΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

- ✖ Παλαιολόγεια Τέχνη:
- ✖ Α' φάση: ιδιαίτερα ογκώδεις μορφές (μακεδονική σχολή, Πρωτάτο, Θεσσαλονίκη (παρεκκλήσιο Αγ. Ευθυμίου), Μανουήλ Πανσέληνος)
- ✖ Β' φάση: εκλεπτυσμένες μορφές (Μονή της Χώρας και Παμμακαρίστου στην Κων/πολη, Άγιοι Απόστολοι Θεσσαλονίκης)
- ✖ Γενικά στοιχεία: κλασικιστική τάση, πολυπρόσωπες παραστάσεις, δραματικότητα στις κινήσεις των μορφών, πλούσια και ενίοτε έντονα χρώματα, ογκώδη κτίσματα.

113. Ο Χριστός της παράστασης της Δέησης, ψηφιδωτό, 1261. Κωνσταντινούπολη, Αγία Σοφία.

Η Δέηση, ψηφιδωτό, 1261, Αγία Σοφία, Κων/πολη. Πιστεύεται ότι έγινε με πρωτοβουλία του Μιχαήλ Παλαιολόγου, με αφορμή την ανακατάληψη της Κων/πολης από τους Λατίνους.

Η ΕΙΣ ΑΔΟΥ ΚΑΘΟΔΟΣ, ΝΩΠΟΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡ. 1290, ΠΡΩΤΑΤΟ (Μ. ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΣ)

122. Η απογραφή του Ηρώδη, ψηφιδωτό, 1315-1320. Κωνσταντινούπολη, Μονή της Χώρας.

119. Ο Επιτάφιος Θρήνος, τοιχογραφία, 1294-1295. Αχρίδα, Άγιος Κλήμης (Περίβλεπτος) (έργο Μιχαήλ Αστραπά και Ευτύχιου).

ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ

- ✖ Τέχνη θρησκευτική, όχι διακοσμητική.
- ✖ Τέχνη εκκλησιαστική, προβάλλει τις αλήθειες της Εκκλησίας, τα δόγματα, διδάσκει τους πιστούς, είναι το Ευαγγέλιο των αγραμμάτων, εκφράζει με στοιχεία υλικά το άυλο, αποτελεί τη μετάβαση από το θεατό στο αθέατο, από το χρονικό στο άχρονο.
- ✖ Χαρακτήρας λειτουργικός, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη Λατρεία, εξυπηρετεί τις ανάγκες της.

- ✘ Ιερατικό ύφος, παραστάσεις με ακαμψία, δεν ενδιαφέρει αν τα πρόσωπα είναι ωραία ή άσχημα.
- ✘ Η αποτύπωση των μορφών και των σκηνών δεν είναι ρεαλιστική, αντίθετα το ενδιαφέρον στρέφεται στον πνευματικό κόσμο.
- ✘ Ο χρόνος, ο χώρος, το σώμα, τα κτίσματα, το χρώμα, το φυσικό περιβάλλον, οι σχέσεις προσώπων και κτισμάτων είναι υπερβατικά, συμβολικά.

- ✘ Χαρακτήρας αντιαισθησιακός, μορφές δισδιάστατες, χωρίς σαρκική ζωή, όγκο, σκιά, παράδοξα φωτισμένες, με αυστηρότητα.
- ✘ Ενδύματα ρεαλιστικά, αλλά με πτυχώσεις σχηματικές, σκληρές.
- ✘ Μετωπική στάση μορφών (όχι πλάγια αποτύπωση, το πολύ στάση τριών τετάρτων).
- ✘ Απάθεια, ακινησία, βλέμμα αυστηρό, απόμακρο, εταστικό, χωρίς συγκεκριμένο στόχο.

-
- ✖ Καταργείται το φυσικό φως και οι σκιές, τα χρώματα γίνονται αντιρρεαλιστικά.
 - ✖ Τάση απλοποίησης, επιδίωξη αποτύπωσης του ουσιώδους.